

בגדרי פסיק-רישיה דלא ניחא ליה ומלאכה שאינה צריכה לגופה (ג.)*

- א. באור המושגים.
- ב. שאלת התוספות על הגמרא בשבת דף ג.
- ג. שאלת התוספות על הגמרא בכתובות דף ו:
- ד. שאלת התוספות על הגמרא בשבת דף עה.
- ה. שיטת התוספות ביומא בסיבת הפטור במלאכה שאינה צריכה לגופה.
- ו. מחלוקת הסוגיות בסיבת הפטור במלאכה שאינה צריכה לגופה.
- ז. השאלה על הרמב"ם בפרק י הלכה יז מהלכות שבת.
- ח. מחלוקת הערוך והתוספות בפסיק-רישיה דלא ניחא ליה.
- ט. תירוץ הקושיה על הרמב"ם.
- י. העמדת מחלוקת הסוגיות במחלוקת הערוך והתוספות ויישוב הקושיות.

א. באור המושגים.

בכואנו לדון בגדרי פסיק-רישיה דלא ניחא ליה ומלאכה שאינה צריכה לגופה – שהם יסודות גדולים בהלכות רבות מהלכות שבת – נגדיר ראשית כל את המושגים:

מלאכה שאינה צריכה לגופה הוא כשעושה אדם מלאכה האסורה בשבת, אך אין הוא עושה אותה לתכליתה, אלא לתכלית אחרת, כמו חופר בור בבית, שהוא מלאכה האסורה משום בונה, אך אין הוא צריך לבנין שבבור, אלא לעפר היוצא מחמת החפירה.

דבר שאינו מתכוון הוא באופן שעושה אדם פעולה אחת, שכשלעצמה אין בה חילול שבת, אך אפשר שכתוצאה מעשייתה, תיעשה גם פעולה אחרת שהיא איסור שבת, כגון גרירת מיטה בשבת, כשייתכן שעל-ידי הגרירה יעשה חריץ בקרקע, – דבר האסור בשבת מצד עצמו משום חורש. נחלקו רבי יהודה ורבי שמעון בדבר שאינו מתכוון

* שוכתב מתוך קלטת על-ידי ירון אונגר הי"ו.

בשבת, שלרבי יהודה אסור, ולרבי שמעון מותר, אם ודאי הדבר שתיעשה חרישה על-ידי גרירת המיטה, והוא באופן שהמיטה כבירה כל-כך עד שאי-אפשר שלא יעשה חריץ. אם ניחא ליה בחריץ, מודים כולם שזה כעושה מלאכה לצרכה, וחייב. אם לא ניחא לגורר בחריץ, זהו גדר של פסיק-רישיה דלא ניחא ליה, שפוטר עליו רבי שמעון.

ב. שאלת התוספות על הגמרא בשבת דף ג.

מובא בגמרא מסכת שבת דף ג. : "...והאמר שמואל : כל פטורי דשבת פטור אבל אסור, בר מהני תלת, דפטור ומותר : צידת צבי, וצידת נחש, ומפיס מורסא". ומקשים התוספות במקום, בד"ה הצד נחש : "הקשה בה"ג דשמואל אדשמואל, דהכא סבר שמואל מלאכה שאינה צריכה לגופה פטור כרבי שמעון, ומשום צערא דגופא שרי, ובפרק כירה (לקמן מב.) אמרינן - בדבר שאינו מתכוון סבר לה כרבי שמעון. במלאכה שאינה צריכה לגופה סבר לה כרבי יהודה ?".

הנה נתקשו בדבר סתירה בדברי שמואל : כאן מתיר שמואל צידת נחש, משום שמלאכה שאינה צריכה לגופה פטור עליה, ובמקום צערא דגופא, שרי לכתחילה, ואילו בדף מב. אמרינן ששמואל מודה לרבי יהודה במלאכה שאינה צריכה לגופה שחייב עליה, ואם-כן, כיצד יתכן שיתיר צידת נחש, שהיא מלאכה שאינה צריכה לגופה, שהרי הוא בעצם צד, אלא שאינו צריך לצידה, אלא להינצל מן הנחש ?

ומתרצים התוספות : "ותירץ רבנו תם, דשמואל קאמר דלרבי שמעון דאמר מלאכה שאינה צריכה לגופה פטור, בהני תלת פטור ומותר... וליה לא סבירא ליה כרבי שמעון". אלא שזהו תירוץ הנחשב בדברי הפוסקים לדחוק, ואמנם, בכל מקום שניתן להתחמק ממנו, משתדלים הפוסקים שלא להעזר בו ולתרוץ כך, משום שלכאורה אין הגיון בכך ששמואל החולק על רבי שמעון וסובר כרבי יהודה יבאר דוקא את דעת רבי שמעון. ומכל-מקום, מסיימים התוספות : "ומיהו לדידן קיימא-לן כרבי שמעון...", ואם-כן, להלכה בהני תלת פטור, ומותר, אף דשמואל עצמו לא סבירא ליה כך לכאורה.

ג. שאלת התוספות על הגמרא בכתובות דף ו.

הגמרא במסכת כתובות דנה האם מותר לבעול בתחילה בשבת, ונחלקו בדבר רב ושמואל. ומבארת הגמרא, שלשמואל דאוסר, אף שאינו מתכוון לחבול, מכל-מקום, הוי ליה מלאכה שאינה צריכה לגופה, וסבירא ליה כרבי יהודה שמלאכה שאינה צריכה לגופה אסורה. ובדף ו: מובאת שאלת רב אמי על שמואל : "מתיב רב אמי : המפיס מורסא בשבת - אם לעשות לה פה - חייב, ואם להוציא ממנה ליחה - פטור". שואל רב

אמי : מאי שנא לבעול בשבת ממפיס מורסא, הרי זהו דיון וזהה, שבשניהם עושה בסופו של דבר מלאכה אסורה, אלא שאינו מתכוון לה, ובמפיס מורסא, קיימא-לן שפטור, ומותר !? אם כך הם פני הדברים, מדוע אסר שמואל לבעול בתחילה בשבת ?

ומקשים התוספות בד"ה ואם, קושיה חזקה : "ותימה, דהא שמואל במלאכה שאינה צריכה לגופה, סבר לה כרבי יהודה", ועל-כן, מזה שייך להקשות ממפיס מורסא על שמואל ? מפיס מורסא זה אליבא דרבי שמעון, אך לשמואל דסבירא ליה כרבי יהודה, אין כל קושיה משם ? ואם-כן, לא מובן כלל מה רצה רב אמי להקשות על שמואל, ולא מובא כל תירוץ בתוספות לקושיה זו, וצריך עיון.

ד. שאלת התוספות על הגמרא בשבת דף עה.

הגמרא במסכת שבת ברך עה. דנה בענין דומה : "תנו רבנן : הצד חלזון והפוצעו, אינו חייב אלא אחת (משום צידה). רבי יהודה אומר : חייב שתיים, שהיה רבי יהודה אומר : פציעה בכלל דישה". ושאלת הגמרא בהמשך : "וליהייב נמי משום נטילת נשמה ?" ומתרצת : "אמר רבי יוחנן : שפצעו מת. רבא אמר : אפילו תימא שפצעו חי, מתעסק הוא אצל נטילת נשמה". היינו, כיון שאינו מתכוון ליטול נשמה, פטור על זה. אך מיד מקשה הגמרא : "והא אביי ורבא, דאמרי תרוייהו : מודה רבי שמעון בפסיק-רישיה ולא ימות !?" וכיון שפסיק-רישיה הוא שימות החלזון על-ידי הפציעה, אם-כן, לא יועיל מה שאינו מתכוון להורגו לפוטרו, אף לרבי שמעון. ומתרצת : "שאני הכא, דכמה דאית ביה נשמה טפי, ניחא ליה כי היכי דליציל צבעיה".

ביאור הדברים הוא שלא נוח לו כלל במיתת החלזון, כיון שכל זמן שהוא חי, דמו – שהוא צבע התכלת – , צלול ונקי יותר, ואין הוא רוצה כלל במיתתו. ואף שיש כאן פסיק-רישיה, זהו פסיק-רישיה דלא ניחא ליה, ופטור עליו. ומוסיפים התוספות שם ביאור, בד"ה טפי : "פירוש, אף-על-גב דהוי פסיק-רישיה, דמודה רבי שמעון, הכא מפטר, משום דהוי מלאכה שאינה צריכה לגופה". ומוסיפים התוספות, שאף-על-פי שקיימא-לן שמקלקל בחבורה חייב – זאת אומרת, שאף-על-פי שהכלל הפשוט הוא שכל המקלקלים פטורים, מכל-מקום, בחובל ומבעיר קיימא-לן כרבי שמעון שחייב (בסנהדרין דף פד:) – בכל אופן, הכא, דהוי מלאכה שאינה צריכה לגופה פטור, שרבי שמעון סבר במלאכה שאינה צריכה לגופה שפטור עליה.

אך מקשים התוספות הנ"ל, קושיה חזקה : פטור מקלקל הוא משום שיש לו חסרון במלאכת-מחשבת, שזהו תנאי הכרחי על-מנת לחייב במלאכות שבת (וכן מובא במפורש בדברי התוספות שלפני זה בד"ה מתעסק), ומשמע מן הגמרא בחגיגה דף י: שגם פטור

מלאכה שאינה צריכה לגופה לרבי שמעון, הוא משום חסרון במלאכת-מחשבת. כיון דקיימא-לן לרבי שמעון, שכל המקלקלים פטורים, חוץ מחובל ומבעיר. משמע שבחובל ומבעיר, לא בעינן לתנאי של מלאכת-מחשבת על-מנת לחייב. ואם-כן, הכא, אף דהוי מלאכה שאינה צריכה לגופה, היה רבי שמעון צריך לחייב משום נטילת נשמה, שהרי בחובל אין צריך מלאכת-מחשבת וצריך להיות שגם במלאכה שאינה צריכה לגופה יתחייב ? וגם על שאלה זו נותרו התוספות בלא מענה, וצריך עיון.

שאלה זו יכולה להיות מורחבת גם על הגמרא בכריתות דף כ; שם אומרת הגמרא שחותה בגחלים שנתכוון לכבות את העליונות, והוכערו התחתונות, נחלקו במ רבי שמעון בן אלעזר ורבי אליעזר בן רבי צדוק אם חייב על ההבערה או לא. ומבאר רב אשי בגמרא שנחלקו באופן שנתכוון לכבות והוכערו מאליהם, ובמחלוקת רבי יהודה ורבי שמעון נחלקו. רבי שמעון בן אלעזר סבר כרבי שמעון, דדבר שאינו מתכוון פטור עליו, ורבי אליעזר בן רבי צדוק סבר כרבי יהודה שחייב עליו.

ומבארים התוספות שם, שלא יתכן לבאר כפשט הדברים, שנחלקו במחלוקת רבי יהודה ורבי שמעון בדבר שאינו מתכוון. זאת משום שגם רבי יהודה שמחייב אינו מתכוון בכל התורה. בהלכות שבת אינו מחייב אלא אוסר מדרבנן [כמו שהוכיחו התוספות שם]. ואם-כן, גם לשיטתו אין לחייב חטאת על ההבערה. על-כרחי צריך לומר שהמחלוקת היא במלאכה שאינה צריכה לגופה, ולשון הגמרא לא מדוייקת, והכוונה היא שבאמת לא התכוון להבעיר, אלא שכיון שזהו פסיק-רישיה, שכחותה בעליונות יבעיר את התחתונות, אם-כן, יש כאן דבר שאינו מתכוון בפסיק-רישיה דלא ניחא ליה, שהוא מוגדר על-ידי תוספות בשם "מלאכה שאינה צריכה לגופה". ובוזה נחלקו לפי שיטות רבי יהודה ורבי שמעון, שרבי שמעון בן-אליעזר פוטר בזה כרבי שמעון ורבי אליעזר בן רבי צדוק מחייב, כרבי יהודה.

אך גם כאן ניתן להקשות כקושיית התוספות בשבת, שהרי מבעיר, כחובל, חייב בו אף במקלקל. משמע שאין צריך במלאכת הבערה שתהיה מלאכת-מחשבת, ואם-כן, גם לרבי שמעון, אף דהוי מלאכה שאינה צריכה לגופה, צריך לחייב, שהרי כל פטור מלאכה שאינה צריכה לגופה על-פי הגמרא בפרק קמא דחגיגה, הוא משום חסרון במלאכת-מחשבת, ובמבעיר לכאורה לא שייך חסרון זה כנ"ל, וכל זה צריך עיון.

ה. שיטת התוספות ביומא בסיבת הפטור במלאכה שאינה צריכה לגופה.

עד כה בארנו על-פי הגמרא במסכת חגיגה, שפטור מלאכה שאינה צריכה לגופה לרבי שמעון, הוא, משום חסרון במלאכת-מחשבת. אך מהתוספות ד"ה הני, ביומא דף

לד: משמע שישנו טעם אחר לדבר. נביא כאן את משפט המפתח: "אלא היינו טעמא דרבי שמעון דפטור, משום דבעינן מלאכה הצריכה לגופה, דילפינן ממשכן. ואפילו בחבורה והבערה סבירא ליה דבעינן צריכה לגופה, כדמוכח בריש פרק אלו הן הנחנקין". הנה מדוייק מלשון התוספות שסיבת הפטור במלאכה שאינה צריכה לגופה, אינה משום חסרון במלאכת-מחשבת, אלא שהואיל וכל מלאכות שבמשכן נעשו לשמן ולא לשום מטרה אחרת, ממילא מלאכה הנעשית לא לצורך המלאכה, אינה מלאכה כלל, וממילא ברור כעת, מדוע גם בחובל ומבעיר, - שבהם אין חסרון של מלאכת-מחשבת, - יפטור רבי שמעון במלאכה שאינה צריכה לגופה, שהרי אין זו מלאכה כלל, וזה פשוט.

ו. מחלוקת הסוגיות בסיבת הפטור במלאכה שאינה צריכה לגופה.

נוכחנו שלהתוספות כמסכת יומא הסבר מנוגד לכאורה מן הגמרא במסכת חגיגה בהסברת סיבת הפטור של מלאכה שאינה צריכה לגופה. ובאמת, הגדרת התוספות ביומא מוכרחת מן הגמרא בסנהדרין דף פד: האומרת שרבי שמעון הוא האומר שהמקלקל בחבורה חייב, הוא עצמו פוטר בחבורה, משום מלאכה שאינה צריכה לגופה, והואיל וקיימא-לן שסיבת פטור המקלקלים היא משום חסרון במלאכת-מחשבת. על-כרחך שבחובל ומבעיר אין חסרון של מלאכת-מחשבת ואם-כן אי-אפשר לפרש לפי הגמרא דסנהדרין שסיבת הפטור במלאכה שאינה צריכה לגופה, היא משום חסרון במלאכת-מחשבת, דאם-כן, בחובל ומבעיר היה לרבי שמעון לחייב אף במלאכה שאינה צריכה לגופה. והרי מוכרח ששיטת הגמרא בסנהדרין היא כמו שאמרו התוספות ביומא, שסיבת הפטור במלאכה שאינה צריכה לגופה היא משום שזו אינה מלאכה כלל.

משום כך, נמצאנו למדים שישנה מחלוקת סוגיות בין הגמרא בסנהדרין לגמרא בחגיגה, בשאלה מהי סיבת הפטור במלאכה שאינה צריכה לגופה; האם היא משום חסרון במלאכת-מחשבת, או שמא משום שכזו מלאכה לא היתה במשכן. ולפי זה תורצה ממילא קושיית התוספות בשבת דף עה. שהקשה על סתירת הסוגיות, שמ הגמרא בשבת משמע שאף בחובל ומבעיר פוטר רבי שמעון במלאכה שאינה צריכה לגופה, ואילו מן הגמרא דחגיגה משמע שלא צריך הדין להיות כן אף לרבי שמעון. לפי דרכנו נפקא-לן שלא סתירה יש כאן, כי-אם מחלוקת הסוגיות, והתוספות, לשיטתם, מעדיפים תמיד לא להגיע להסברה שיש מחלוקת סוגיות, ומעדיפים אפילו להשאר בשאלה על-מנת שלא לתרץ כך. אמנם, תירוץ זה עונה על שאלת התוספות משבת דף עה. ועל השאלה הדומה ממסכת כריתות, אך אין הוא מתרץ את שאלת התוספות בשבת דף ג. ובכתובות דף ו: ומשום כך לפתרון שאלות אלו צריכים אנו לדרך חדשה.

ז. השאלה על הרמב"ם בפרק י הלכה יז מהלכות שבת.

קושיה דומה לזו שהקשו התוספות במסכת שבת דף ג. על שמואל קיימת על הרמב"ם. בפרק א מהלכות שבת הלכה ז פסק הרמב"ם: "כל העושה מלאכה בשבת, אף-על-פי שאינו צריך לגופה של מלאכה, חייב עליה. כיצד? הרי שכיבה את הנר מפני שהוא צריך לשמן, או לפתילה, כדי שלא יאבד או כדי שלא ישרף... מפני שהכיבוי מלאכה והרי נתכוין לכבות. ואף-על-פי שאינו צריך לגוף הכיבוי ולא כיבה, אלא מפני השמן או מפני החרש, או מפני הפתילה, הרי זה חייב".

לפי זה לכאורה במפיס מורסא, שגם הוא לכאורה מלאכה שאינה צריכה לגופה, היינו מצפים שהרמב"ם יחייב, אף כשנתכוון להוציא ממנה ליחה ולא לעשות לה פה. אך בפרק י הלכה יז פסק הרמב"ם: "המפיס שחין בשבת כדי להרחיב פי המכה כדרך שהרופאין עושין... הרי זה חייב משום מכה בפטיש... ואם הפיסה להוציא ממנה הליחה שבה, הרי זה מותר". וכן לגבי צידת נחש פוסק שם בהלכה כה, שאם מתכוון להנצל מנשיכתו, מותר לצוד. וכל זה דבר פלא הוא, שהרי הרמב"ם סובר שמלאכה שאינה צריכה לגופה חייב עליה. אם כך הוא, כיצד זה שמתיר הרמב"ם לצוד נחש על-מנת להינצל מנשיכתו, ולהפיס מורסא על-מנת להוציא ממנה ליחה, שאלו לכאורה מלאכות שאינן צריכות לגופן? וכבר עמדו על שאלה זו פרשני הרמב"ם ויש לעיין בה ליישבה.

ח. מחלוקת הערוך והתוספות בפסיק-רישיה דלא ניחא ליה.

הגמרא בדף קג. מביאה ברייתא: "תנו רבנן: התולש עולשין והמזרד זרדים, אם לאכילה, כגורגרת (חייב). אם לבהמה, כמלא פי הגדי. אם להיסק, כדי לבשל ביצה קלה. אם לייפות את הקרקע, כל שהין", ועל זה מייד שואלת הגמרא: "אטו כולחו לא לייפות את הקרקע נינהו?", הרי בכל אופן מייפה את הקרקע, ואם-כן, תמיד יהיה השיעור כל שהוא, ומתרת שני תרוצים. תרוץ אחר אומר שמדובר באגם ששם אין יפוי קרקע, ותירוץ אחר: "אביי אמר – אפילו תימא בשדה דלאו אגם, וכגון דלא קמיכוין". על זה מקשה הגמרא: "והא אביי ורבא דאמרי תרויהו מודה רבי שמעון בפסיק-רישיה ולא ימות?! ואם-כן, אין שום משמעות לעובדה שלא מכון ליפות את הקרקע, הואיל והיפוי בא בפסיק-רישיה. ומתרת הגמרא: "לא צריכא, דקעביד בארעא דחבריה". לכן זהו פסיק-רישיה דלא ניחא ליה, ומשום כך, מצד יפוי הקרקע פטור על הזירוד.

התוספות שם בד"ה לא צריכא, מביאים את שיטת הערוך, הסובר שכל פסיק-רישיה דלא ניחא ליה, מותר אף לכתחילה. על-פי דברי הערוך הללו, והתירו מתוספות להסיר פקק החבית כשפקקה בפשתן על-מנת ליטול יין אף-על-פי, שאי-אפשר שלא יבוא לסחיטה, כיון דלא ניחא ליה ביין שיסחט ויתבזבז מן הפקק. התוספות, כפי שראינו בדף

עה. ד"ה טפי (וחוזרים הדברים אצלנו בקצרה בר"ה בארעא), סוברים שכל פסיק-רישיה דלא ניחא ליה, הוא בעצם מלאכה שאינה צריכה לגופה, וכזו – אף שרבי שמעון פוטר בה – מכל-מקום, אסור לכתחילה לעשותה.

עצם מחלוקתם היא בשאלה מה כח יש לה לעובדה שלא ניחא ליה במלאכה, להשפיע על הפסיק-רישיה.

לערוך, עובדה זו מחזירה את המלאכה לגדר דבר שאינו מתכוון, אך התוספות סבורים שלעולם אי-אפשר לקרוא למלאכה הנעשית בפסיק-רישיה דבר שאינו מתכוון, ולכל היותר, אם לא ניחא ליה בה, תחשב מלאכה שאינה צריכה לגופה. חידושו של הערוך, הוא, שאדם הגורר מיטה, אפילו שהיא מיטה כבירה ואי-אפשר שלא ייעשה חריץ, מכל-מקום, כשכוונתו לגרור ולא לחרוש, שם המלאכה הוא "גורר", דבר המותר בשבת. הערוך משקיף על המלאכה דרך עיניו של המביט מן הצד, ולדוגמא: אם אדם לוקח ענבי הדס בסוכות, אם כוונתו גם לאכילה וגם לתקן ההדס, הרי שבעצם הוא עושה שתי פעולות: תקן הדס, והכנת אוכל. אך באופן פשוט, כשמתכוון רק לאוכלם, פשיטא שהוא נוטל ענבים לאכילה ואין מי שיאמר שהוא מתקן מנא, ולכן באופן זה, מותר לכתחילה.

על-כל-פנים, לשיטת הערוך, כל פסיק-רישיה הוא כשמתכוון לדבר אחד ואגב אורחא נעשה דבר אחר שניחא ליה בו, והעובדה שניחא ליה בו, נותנת עליו שם מלאכה. וכל פסיק-רישיה הוא דוקא בניחא ליה, וכשלא ניחא ליה, אין החרישה חרישה אלא גרידה, והחרישה נשאת כדבר שאינו מתכוון, שמותר לכתחילה.

התוספות, כאמור, לא תופסים הדברים כך, אלא סבירא ליה שכל היכא שיש פסיק-רישיה, יש גם על המלאכה המישנית שם מלאכה. אמנם יתכן שאינו מתכוון לה, ואז תהיה זאת מלאכה שאינה צריכה לגופה, ומכל-מקום שם מלאכה עליה ולכן פטור, אבל אסור לכתחילה. דבר שאינו מתכוון הוא רק באופן שלא הכרחי שתיעשה המלאכה הנוספת, אך אם הכרחי שתהיה מלאכה נוספת, אי-אפשר להגדירה כדבר שאינו מתכוון לשיטת התוספות (והערוך מביא כמה ראיות לשיטתו, ומאריכים התוספות לדחותם, ועיין בתוספות ד"ה לא, בדף קג).

ט. תירוץ הקושיה על הרמב"ם.

כעת נוכל ליישב את שיטת הרמב"ם, על-ידי שנאמר שסבירא ליה כערוך, שפסיק-רישיה דלא ניחא ליה, הוי כדבר שאינו מתכוון, שמותר לכתחילה. לכן, אף שפסק

הרמב"ם שמלאכה שאינה צריכה לגופה חייב עליה, מכל-מקום, מפיס מורסא, המכוין להוציא ליחה ולא לעשות לה פה, הוי פסיק-רישיה דלא ניחא ליה, שיוגדר כדבר שאינו מתכוון שמותר לכתחילה. ומעתה אין עוד כל סתירה בין פסקי הרמב"ם.

י. העמדת מחלוקת הסוגיות במחלוקת הערוך והתוספות ויישוב הקושיות.

לשיטת הערוך, לכאורה יש ראייה מן הגמרא בכתובות שכבר הוזכרה לעיל. רב אמי שואל שם על שמואל. שמואל אוסר לבעול בתולה בתחילה בשבת משום שאוסר מלאכה שאינה צריכה לגופה, והקשתה עליו הגמרא ממפיס מורסא, שבזה נפסק, שאם הפיס על-מנת לעשות לה פה חייב, ועל-מנת להוציא ממנה ליחה פטור. ושאלו על זה התוספות: מזה השאלה על שמואל? הרי הוא סובר כרבי יהודה במלאכה שאינה צריכה לגופה, וממילא מדוע מקשים עליו ממפיס מורסא שפטור, שזה דוקא לשיטת רבי שמעון? הרי הגמרא בכתובות שם אמרה שמחלוקת רב ושמואל בדבר בעילה בתחילה בשבת תלויה במחלוקת רבי יהודה ורבי שמעון, דשמואל אוסר כרבי יהודה ורב כרבי שמעון, ואם-כן, לא מובנת קושית רב אמי על רבי שמעון?!

אלא על-כרחך, מחוייבים אנו לומר שרב אמי לא סבר כתוספות, וסבר שמפיס מורסא בשבת אינו ענין למלאכה שאינה צריכה לגופה, וגם לבעול בתחילה בשבת אינה בעיה של מלאכה שאינה צריכה לגופה. והואיל ובשניהם לא ניחא ליה מן המלאכה, אם-כן, זהו פסיק-רישיה דלא ניחא ליה, ופסיק-רישיה דלא ניחא ליה אינו מלאכה שאינה צריכה לגופה, אלא דבר שאינו מתכוון, ובזה לא חולק כלל רבי שמעון שפטור.

ולפי זה, ברורה שאלת רב אמי על שמואל. ולכאורה מגמרא זו ישנה ראייה ברורה לשיטת הערוך ותמיה לי טובא שלא הביאנה ראשונים ואחרונים. אמנם, הגמרא בשבת דף קז: אומרת במפורש שמפיס מורסא אינו מלאכה שאינה צריכה לגופה, ועל-כרחך יש לנו לומר שזו מחלוקת הסוגיות בין הגמרא דשבת לגמרא דכתובות הנ"ל, במחלוקת התוספות והערוך. הגמרא דשבת סבירא ליה שפסיק-רישיה דלא ניחא ליה הוא מלאכה שאינה צריכה לגופה כתוספות, והגמרא דכתובות סבירא ליה שהוא דבר שאינו מתכוון, כערוך.

ועל-כל-פנים עדיין יקשה מדוע פטור, אף דהוי מלאכה שאינה צריכה לגופה, שהרי מפיס מורסא הוא גם חובל ובחובל קיימא-לן דאין צריך מלאכת-מחשבת, דהא כל המקלקלים פטורים, חוץ מהחובל ומבעיר. ועל-כרחך צריכים אנו ליישב את הגמרא דשבת דף נז: וסנהדרין, דסבירא ליה כתוספות ביומא, שפטור מלאכה שאינה צריכה

לגופה אינו מטעם חסרון במלאכת-מחשבת, אלא משום דמלאכות שבמשכן היו צריכות לגופן, ומלאכה שאינה צריכה לגופה, אינה מלאכה כנ"ל.

הנה על-פי זה יתורצו למעשה כל קשיותנו עד כה :

א] שאלו התוספות בדף ג. על שמואל, שמחד פוסק שמפיס מורסא מותר לכתחילה, ומאידך פוסק כרבי יהודה, שמלאכה שאינה צריכה לגופה חייב עליה, וכעת ברור שאין סתירה. מפיס מורסא הוא פסיק-רישיה דלא ניחא ליה ונחשב כדבר שאנו מתכוון, לכן גם שמואל מודה שמותר לכתחילה, אך על מלאכה שאינה צריכה לגופה באמת יתחייב, ושניהם נושאים שונים, ואם-כן, שמואל כערוך. הרי שהתברר לנו מדוע התוספות לשיטתם אינם יכולים לתרץ כן ונדחקים לתרץ שליה לא סבירא ליה דמפיס מורסא מותר.

ב] עוד שאלו התוספות בכתובות על שאלת רב אמי על שמואל, על מה שאל, שהרי שמואל חולק על דעת רבי שמעון, וסבירא ליה כרבי יהודה, ואם-כן, מה שייך להקשות עליו ממפיס מורסא ? כאמור, תרצנו לעיל כבר שמפיס מורסא באמת הוא דבר שאינו מתכוון, שמותר לכתחילה אף לשמואל, וכן בעילה בתחילה בשבת היא דבר שאינו מתכוון, ושפיר הקשה.

ג] עוד שאלו התוספות בשבת דף עה. על סתירת הסוגיות, שהגמרא בשבת פטרה את הפוצע חלזון בשבת משום נטילת נשמה, משום שלא ניחא ליה ביציאת הנשמה. ובארו התוספות שזה מוגדר כמלאכה שאינה צריכה לגופה, ותמדהו על-כך שמשמע מן הגמרא בחגיגה שעל מלאכה שאינה צריכה לגופה פטור, משום דלא הוי מלאכת-מחשבת, וקיימא-לן שמקלקל פטור - גם-כן מטעם דלא הוי מלאכת-מחשבת. וקשה, דהא קיימא-לן שכל המקלקלים פטורים חוץ ממקלקל בחבורה ובהבערה, שחייבים, ומשמע שבחובל ומבעיר אין צריך מלאכת-מחשבת, ולכן צריך לומר שגם על מלאכה שאינה צריכה לגופה חייב, אף לרבי שמעון כחובל ומכעיר ?!

וכעת ייושב, שאכן, הואיל ולא ניחא ליה בנטילת נשמת החלזון, הוי פסיק-רישיה דלא ניחא ליה, ולכן פטרה על זה הגמרא דשבת, אף דאין חסרון דמלאכת-מחשבת. ומעתה, הרי שמצאנו שני תרוצים לשאלת התוספות בשבת דף עה. ; אחד מתרץ מצד מחלוקת הסוגיות בסיבת פטור מלאכה שאינה צריכה לגופה כדלעיל, ואחד מתרץ על-פי מחלוקת התוספות והערור, שהגמרא דשבת סבירא לה כערוך, ולכן אף במקלקלים כחובל סבירא ליה שפטור, באופן שלא ניחא ליה במלאכה.

בגדרי פסיק-רישיה דלא ניחא ליה ומלאכה שאינה צריכה לגופה

ד] על-פי זה תיושב גם הסתירה ברמב"ם כאמור, שהרמב"ם במפיס מורסא פוסק שמותר, הואיל והוי פסיק-רישיה דלא ניחא ליה, דהוא כדבר שאינו מתכוון, אך במלאכה שאינה צריכה לגופה פוסק כרבי יהודה דחייב, ואם-כן, אין כל סתירה בין פסקיו השונים, וזה ברור.